

दात्यौह पुंस्त्री दात्यूह+ष्टथो० । दात्यूहे खगे शब्दर०
दात् न० दो-खण्डने दाप् लवने वा करणे णुन् । केदने
साधने लविते (दा) अस्त्रभेदे अमरः । “सुरैः सुरप्रैर्भ-
क्तैश्च दातृरश्लिक्तैस्तथा” हरिव० २१७ अ० “दातेष
धान्यं लुनाति” व्या० । दा-दाने कर्मणि ल । २दातव्ये ।
“दातं यत्नोपदस्यति” ऋ० ८।४१।१३ “दातं दातव्यम्”
कर्त्तरि ल । २दानकर्त्तरि “सोमस्य दातमसि”
यजु० १०।६ “दातं दानकर्त्तृ” वेददी० दा दाने भावे ल ।
४दाने “तद्दां दातं महि कीर्त्तयेत्यम्” ऋ० १।११।६
“दातं दानम्” भा० ।

दात्त्व पुं दा-दाने ल्यन् । १दातरि २यत्तकर्मणि च उच्चल० ।
दाद पुं दद-भावे चञ् । दाने “दत्त्वा च विविधान् दादान्
पूजयित्वा च वै द्विजान्” भा० अ० १७ अ० “तत् दत्त्वा
बहुन् दादान् विप्रान् संपूज्यमाधवः” ४० अ० ।

दाधिक त्रि० दग्नि दग्ना वा संस्कृतः दग्ना चरति दग्ना
संस्कृष्टं उपसिक्तं वा ठक् । १दग्नि संस्कृतद्रव्ये २दग्नाचा-
रिणि ३दग्ना संस्कृष्टे ४दग्ने उपसिक्ते च “वीजपूरसोमेतं
सर्पिर्दधि चतुर्गुणम् । साधितं दाधिकं नाम गुल्म-
हृत् श्लोहशूलजित्” सुश्रुतोक्ते गुल्मादिनाशके पृथ्वी-
षधभेदे न० ।

दाधित्य न० दाधित्यस्य विकारः अतुदात्तादित्वात् अञ् ।
दाधित्यस्य कपित्यस्य विकारे । तस्य परिमाणम् । तत्-
प्रत्ययात् पुनरञ् । २दाधित्यपरिमाणे न० ।

दाष्टवि स्त्री ष्वि-यङ् लुक् इन् । धरित्वां माधवः
“पुत्रा यांश्चो तु दाष्टविभरध्वै” ऋ० ६।६।३ “दाष्टविर्ध-
रित्री” भा० ।

दाष्टपि त्रि० ष्वि-यङ् लुक् इन् । अत्यन्तधर्मके “ब्रह्मणा
यामि सवनेषु दाष्टपिः” ऋ० २।७।७ “दाष्टविर्धर्मकः”
भा० “सत्वाह्वं दाष्टपिं त्वममिन्द्रम्” ऋ० ४।११।८ “दाष्ट
पिमत्यन्तधर्मकम्” भा० ।

दान आर्जये ऋजूकरणे सक० उभ० स्वा० स्वार्थे सन् ।
केदने तु न सन् । दीदांसति ते अदीदांश्चोत् अदीदां
मिष्ट केदने तु दानति ते । अदानीत् अदानिष्ट दीदां-
सयाति दानयति । दीदांसति काष्ठ ऋजूकरोतीत्यर्थः
दानति काष्ठं क्षिन्तीत्यर्थः ।

दानं न० दा-दाने दो-खण्डने टैप् शोधने वा भावादौ ल्युट् ।
१गजमदजले २दीयमाने त्रि० ३धने न० “दानं दटव्यपि
जलैः सहसाधिरुढे” माघः “सेनाचरीभवदिभानदान-

वारिवासेन यस्य जनिता सुरभीरणयोः” नैष० “आसी-
दनायिष्कृतदानराजिः” रघुः । ४पालने ५केदने ङ्युटौ
च स्वस्वत्यागादङ्गुलव्यापारभेदे स्वत्वाभिषन्वाना
पूर्वकस्वत्वान्ने दानपदार्थनिरूपणं तदङ्गादिकं च
पुङ्गि० त० यथा

देवलः “अर्थानामुदिते पाले अङ्गया प्रतिपादनम् ।
दानमित्यभिनिर्दिष्टं व्याख्यानस्य वक्ष्यते” अर्थो-
द्भवम् । उदिते शास्त्रकथिते अङ्गा देवलोक्ता यथा
“सृजतिज्ञानस्य च सदा अङ्गेति कीर्त्तिता” । अतएव
भगवद्गीतासु “अथङ्गया कृतं दत्तं तपस्तप्तं कृतम्
यत् । असदित्युच्यते पार्थ ! न च तत् प्रेत्य नेह
च” । हरिवंशे बलिं प्रति भगवद्वाक्यम् “अथो-
त्तियं आङ्गमधीतमव्रतं त्वदक्षिणं यज्ञश्रद्धात्विजा कृतम् ।
अथङ्गया दत्तमसंस्कृतं हविर्मागाः पृष्टे ते तव दैत्य-
शृङ्गव !” । प्रतिपादनं स्वीकरणं पात्रायत्तीकरणमिति
यावत् । तेन शास्त्रोक्तसम्प्रदानस्वत्वावच्छिन्नद्रव्यत्यागो
दानम् । ततश्च उद्देश्यपात्रविशेषो यदि न स्वीकरोति
तदा सोपाधित्यागविशेषस्यानिर्वाहान्न दातुः स्वत्वं
निवर्तते इति रत्नाकरप्रभृतयः । वस्तुतस्तु “प्रदानं
स्वास्थ्यकारणमिति” मनुस्मृतौ दानमात्रात् सम्प्रदानस्य
तद्विषयज्ञानाभावदृष्ट्यापि स्वत्वसत्यव्यति पितुः
स्वत्वोपत्पत्तौने गर्भस्थस्येव । तेन शास्त्रोक्तसम्प्र-
दानस्वत्वापादकद्रव्यत्यागोदानम् । तथाच दत्तस्य
प्रतिग्रहो न तु प्रतिग्रहच्युतं दानमिति । व्यक्तमाह
कात्यायनः “पित्रा दत्तमादाय गृहीत्वा निष्क्राम-
यति” आदाय प्रतिग्रहस्तं ततो हस्तं गृहीत्वा वक्ष्यमाण-
मन्त्रेण निष्क्रामयतीत्यर्थः । “दत्त्वान्ते स्वस्तिवाच-
येत्” इति वक्ष्यमाणवचनाच्चेति । अतएव मरीचिः
“बहुगोषु यथा नटां सातरं लभते सुतः । मनसा
यस्य यद्वृत्तं तद्धि तस्योपतिष्ठते” । नचैतत्तर्पणमात्रपरं
बहुगोष्विति दृष्टान्ताभिधानेन च अस्य यदिति सामा-
न्याभिधानेन होलाधिकरणन्यायात् सामान्यपरं तेन
आङ्गादावपि तथा । “एकत्र निर्णीतः” इति न्यायाच्च ।
अतएव दत्तस्योद्देश्यपात्राभावेऽपि इतरधनवत्तद्वन-
स्वामिकुले प्रतिपत्तिमाह हेमाद्रिधृतधौव्यः “परोक्षे
कल्पितं दानं पात्राभावे कथं भवेत् । गोत्रजेभ्यस्तथा
दद्यात् तदभावेऽस्य बन्धुषु” । दानकल्पतरौ नारदः
“ब्राह्मणस्य च यद्वृत्तं साम्यस्य न चास्ति सः ।